
BOEKBESPREKINGEN

W. Scheidt. Rassenkunde Bd. 1: Allgemeine Rassenkunde als Einführung in das Studium der Menschenrassen. 585 bladzijden. J. F. Lehmann's Verlag. München, 1925. Prijs geb. f 19.80.

De Anthropoloog W. Scheidt, die evenals zijn onlangs overleden leermeester Martin, zulk een groot belang stelt in de eugenetiek, en verscheidene jaren het consultatiebureau voor familie-onderzoek in het Anthropologisch Instituut te München leidde, heeft reeds verscheidene boeken van waarde op genetisch en biologisch gebied uitgegeven. Thans is het eerste deel verschenen van het grootere werk der „Rassenkunde”, dat hij in samenwerking met eenige andere anthropologen schrijft.

Dit bijkans 600 blz. omvattend boekdeel vangt aan met een zeer belangrijk historisch overzicht omtrent het rasbegrip en omtrent de verdeling der menscheid in rassen. Verscheidene citaten uit Kant bewijzen, dat deze in menig opzicht de moderne denkbeelden op dit gebied benadert, hoewel begrijpelijkerwijze de ontwikkeling der erfelijkheidsleer, na de ontdekking van de wet van Mendel, ook de begrippen over ras en raskenmerken gewijzigd heeft.

In de tweede afdeeling heeft Scheidt getracht, — door voorbeelden aan erfelijke kenmerken van den mensch ontleend — de algemeene begrippen der erfelijkheid toe te lichten. Het is wellicht een lofwaaardige poging om voor onbekenden in de biologie de gebruikelijke boonen- en erwtenvoorbeelden uit de dierenwereld te vermijden. Toch meen ik, dat deze hoofdstukken juist hierdoor tekort schieten aan overzichtelijkheid.

Of de poging van Scheidt kans van slagen heeft om het woord „eigenschap” in de erfelijkheidsleer voortaan gelijk te stellen met datgene wat in den erfelijken aanleg aanwezig is — tegenover het woord „kenmerk”, dat eerst in den verschijningsvorm optreedt — durf ik niet te voorspellen. Het is nu eenmaal zoozeer ingeburgerd om kenmerken en eigenschappen beide aan den verschijningsvorm te koppelen, dat dit moeilijk te vermijden zal wezen — al moge Scheidt gelijk hebben, dat het woord „eigenschap” (datgene wat den persoon eigen is) zeer goed voor een complex van erfactoren te gebruiken zou zijn.

Aan het ontstaan van rassen en groepeerings worden vele bladzijden gewijd, waarbij telkens de historische zin van den schrijver naar voren komt; een ongetwijfeld zeer wetenschappelijk gehouden betoog, waarvan de waarde beter door een deskundige dan door den geneticus beoordeeld kan worden, die geneigd is zich af te vragen, of alles niet in eenvoudiger vorm gezegd kan worden, hoezeer ook de zorgvuldig gekozen feitelijke gegevens voor ieder die in deze vraagstukken belangstelt, dit boek tot een kostbaar bezit maken. Dit geldt evenzeer voor de hoofdstukken over selectie; vooral omdat het — zooals de schrijver in de voorrede zegt — zijn bedoeling is, dat ook leeken het boek lezen. Met dit doel zijn op voortreffelijke wijze in tekstnoten en in een slotlijst alle Grieksche en Latijnsche afleidingen uitgelegd. Aan het einde van dit eerste deel der „Allgemeine Rassenkunde”, geven Scheidt en Wahle nog een hoofdstuk over de werkmethode bij onderzoekingen op dit gebied.

Wat de erfelijkheid bij den mensch betreft, is m.i. het in 1923 van de hand van denzelfden schrijver verschenen overzichtelijk boekje over „Familienkunde” voor den leek meer aan te bevelen.

M. A. v. H.

Bruno Oetteking, Skeletal Remains from Santa Barbara, California 1, Cranio-logy (Indian Notes and Monographs No. 39 New-York, 1925).

In bovengenoemde studie is de anthropoloog van het Museum of the American Indian, Heye Foundation, aan het woord. O. heeft sedert lang zijn sporen verdiend. Ik herinner hier slechts aan zijn *Kraniologische Studien an Altaegyptern* en twee vroegere geschriften betreffende Californische craniologie. Ditmaal verrijkte O. de wetenschap met een kleine, maar uiterst gedetailleerde en rijk geïllustreerde monographie van vijf schedels (vier m. een vr.) en schedelfragmenten, afkomstig uit een „mound burial”. Hij volgde daarbij in hoofdzaak de instructies en techniek van Rudolf Martin.

Volgens de capaciteit, den omvang en den modulus zijn de drie meetbare schedels dezer vondst euencephaal (Sarasin), middelmatig van omvang, „tending toward smallness”. De middellijnen geven meso-brachy-, ortho-hypsi- en metrio-acrocraniale indices. Gemiddelde ind. cephal. van vier schedels 79.7. Een bijzonder kenmerk is de postorbitale vernauwing, ook in verhouding tot de schedelbreedte. Mesohypsikonchiale orbitae. Twee schedels zijn lepto-, een is chamaerrhine. Het gelaat is in verhouding tot de schedelcalotte „rather small”. Het voorhoofdsbeen is afgeplat, hoewel niet kunstmatig, en achter het bregma bevindt zich een verheffing. De beide ind. facial. zijn tamelijk variabel: 78.4—89.3; 50.0—54.6. Alveolarprognathisme vrij sterk; bij één schedel tot 68°. Paraboloïde tandkasbogen. De spadevorm der snijtanden (cheilo-coelomorphie), een raskenmerk van den Amerikaanschen Indiaan (?), is niet opvallend, maar komt slechts als „semi-shovel” en „trace” voor, Spierinserties weinig duidelijk.

Hoewel oud, is deze Sa. Barbara-vondst niet praehistorisch. Van speculaties over den ouderdom onthoudt O. zich wijselijk. Voor verdere bijzonderheden dezer „methodical investigation on a comparative basis”, alsook de morphologische en phylogenetische beschouwingen van den auteur moet ik naar het werk zelf verwijzen. Wat vergelijking met andere schedels betreft, herinner ik slechts aan eenige opvallende Mongoloïde kenmerken en de overeenkomst met crania van het eiland San Miguel en met niet-misvormde schedels van de Noordwestkust. De eindconclusie van O. is, dat deze Sa. Barbaraschedels, „in spite of their slight primitiveness, are truly Indian of recent morphological appearance and are related to the types of their specific habitat”.

Zooals alle publicaties van het Heye-Museum is ook dit boek voortreffelijk verzorgd en zijn de talrijke illustraties, waaronder 18 van de schedels in verschillende normae, in hooge mate leerzaam.

H. TEN KATE.

R. Verneau: Les origines de l'humanité. Bibliothèque générale illustrée. 80 blz. en 90 pl. Paris. F. Rieder & Co., 1925. 15 fr.; geb. 18.50 francs.

In eene „bibliothèque générale illustrée” is van de hand van den bekenden praehistoricus René Verneau een boekje verschenen, getiteld: „Les origines de l'humanité”. Deze bibliothèque générale zoude men met onze Volksuniversiteitsbibliotheek kunnen vergelijken; zij wendt zich, met behoud van een wetenschappelijk karakter van haar inhoud, tot een algemeen ontwikkeld publiek. Dit legt den schrijver den plicht op zich van te veel technisch-wetenschappelijke bijzonderheden te onthouden; iets waarop Verneau met nadruk wijst; hij heeft zijn boek niet voor de „mannen van het vak” geschreven.

Verneau verdeelt zijn werk in drie deelen:

De ouderdom van de menschheid, de evolutie van de menschheid en de oorsprong van den mensch.

Het eerste gedeelte bevat een kort geschiedkundig overzicht en de meest noodzakelijke gegevens van de geologie en de quataire fauna.

Verneau gaat uit van het tijdperk der „Kjökkenmöddinger” in Denemarken en der paalwoningen in Zwitserland voor zijne uiteenzettingen omtrent de fossielen en de kultuurresten. Hij verdeelt de vroegste tijden der menschelijke geschiedenis dan in drie perioden: die van het rendier, den mammoet en den hippopotamus. Naarmate men verder teruggaat, worden de aanwijzingen van den mensch geringer. Dit voert tot de vraag omtrent den tertiairen mensch, van welken Verneau zegt: „elle n'est non seulement très possible comme l'a écrit le prof. Boule, mais très probable”.

In het tweede hoofddeel worden de verschillende praehistorische rassen, (Neanderdal, negroïde, Cro-Magnon, Chancelade) en de neolithische vormen achter-eenvolgens beschreven, evenals het palaeolithicum, mesolithicum en neolithicum. Het derde hoofddeel bevat theoretische beschouwingen. Eerst wordt de vraag naar den invloed van de omgeving op den mensch nagegaan. In verband hiermede wordt op de groote biologische theorieën van Lamarck en Darwin gewezen. Daarna spreekt Verneau over de bijzondere kenmerken van het ras van Neanderdal. Hij legt den nadruk op de vele z.g. „pithecoïde” kenmerken en concludeert „qu'il existe, entre les uns et les autres (de groote anthropomorphen) des liens de parenté incontestables. Cette conclusion est celle qu'admettent les savants exempt de parti-pris; même ceux qui se refusent à rattacher l'humanité actuelle à quelque espèce simienne ayant vécu vraisemblablement pendant les temps tertiaires”. (blz. 67.)

Verneau gaat nog iets verder. De schedel van Rhodesie „diminue la distance entre l'homme de Neanderthal et les anthropoïdes” (blz. 68). *Pithecanthropus erectus* „fournit un chaînon qui relie l'homme aux anthropoïdes” (blz. 76). Verneau zegt „qu'il faut ranger la race de Neanderthal dans notre lignée ancestrale et admettre, par suite, l'humanité de nos origines”.

Uit deze enkele citaten moge blijken, dat het boekje niet uitsluitend een overzicht is om den lezer van onze feitelijke kennis op de hoogte te brengen, doch dat deze wel degelijk in eene bepaalde denkrichting omtrent het afstammings-probleem en de geschiedenis der menschheid wordt gedrongen. Dit kan van groot nut zijn indien de lezer het niet bij dit boek laat, anders kan het bij den leek de opvatting doen post vatten, dat wat hier staat, algemeen in dien vorm wordt aangenomen, dan gaat hij feiten met onderstellingen verwarren.

Na 80 bladzijden tekst komen 59 bladzijden illustraties in koperdiepdruk. Sommige platen zijn zeer duidelijk, andere zijn wat grof uitgevallen.

A. J. P. VAN DEN BROEK.

Louis Marin, Questionnaire d'Ethnographie, 129 blz., 1925, Maisonneuve Frères, Paris 1925.

Dit werk behoort tot die geheimzinnige groep van boeken, waaraan zeer veel zorg en tijd besteed wordt, wier groot nut voor den ethnograaf te velde in de eerste plaats, maar ook wel degelijk voor den ethnoloog zoo in het oog vallend lijkt, die telkens weer in vele talen verschijnen, — en van wier werking men haast nooit iets verneemt. Schrijven is vaak ondankbaar werk, maar dit misschien het meest. Behalve een paar expresse, herinner ik mij geen ethnographisch werk, dat mededeelt van eenige vragenlijst gebruik gemaakt te hebben. Uitnemend somt Marin het groote nut, dat het gebruik van zoo'n lijst kan hebben op: volledigheid, systeem, duidelijkheid bovenal. Marin vervaardigde dit boek en deed het door zijne leerlingen gebruiken tusschen 1895 en 1905; daar er geen dergelijke lijst in Frankrijk meer in den handel was, werd deze, aangevuld en eenigszins gewijzigd, herdrukt. Vreemd doet deze motiveering aan, daar van de questionnaires in

andere talen geenerlei gewag gemaakt wordt¹⁾, en evenmin van die van de Tourville uit de Science Sociale.²⁾

De bewerking had, met het oog op de vele nieuwe vraagstukken, die in de Ethnologie aan de orde zijn gekomen, ook wel wat meer „up to date” mogen zijn.

Maar een geducht en verdienstelijk werk heeft Marin zeker verricht; op velerlei is gewezen, dat waarlijk de aandacht van den ethnograaf verdient, de doorvoering van het aanvaarde systeem laat haast niets te wenschen over. De hoofdindeeling in drieën: stoffelijk, geestelijk en sociaal leven, is wel te verdedigen, hoewel zij eenige herhalingen meebrengt, maar die zijn haast niet te vermijden. Nuttig en „anregend” kan het boek zijn voor den ethnograaf te velde zoowel als voor den sociograaf.

Toch heb ik eenige opmerkingen te maken. Ik houd het in de eerste plaats voor een geheel verkeerde gedachte de vragen voor de hoogere en de lagere volken te vereenigen, de ethnographische met de sociographische te vermengen. Feitelijk wordt hier voortdurend aan beide gedacht, hoewel verreweg meer aan de lagere, de Natuurvolken. De questionnaire bevat daardoor vele voor deze onbruikbare vragen, en te weinige en vooral verkeerde voor de Kultuurvolken. Zeer duidelijk komt dit uit bij de rubrieken Kennis en Techniek; voor de hoogere volken zouden deze immers een rij van groote vaklexica eischen, door vele reeksen van specialisten geschreven, maar onmiddellijk verouderd. Het heele reuzige Deutsche Museum in München moest er als illustratie ingevoegd worden! Maar bovendien: zeer veel, ja verreweg het meeste van dit alles is aan alle kultuurvolken gemeen, eigenlijk alles, en dus voor „l'analyse d'une civilisation” (p. 4) totaal en principieel ongeschikt. Het kan toch geenerlei nut hebben al de typen van locomotieven, nieuwe en verouderde, die in een land gebruikt worden, uitvoerig te beschrijven. Bovendien zou het ondoenlijk wezen: wie het in ernst ondernam, zou moe en beu worden, en uitscheiden. Denk u eens in, hoe 'n dol werk dat zou vergen, die Geschiedenis, voor de Kultuurvolken onmogelijk om de massa van het weten, voor de Natuurvolken om hun haast geheele onkunde ervan, dus alleen denkbaar voor eenige tusschenin (P. 67). Voor het Recht even dwaas als voor de Medicijnen. Neen, Ethnographie en Sociographie moeten ook hier gescheiden blijven. De eerste verlangt en duldt komplette beschrijvingen, de tweede alleen differentieele, dus vaststelling in welke opzichten twee volken of volksdeelen karakteristiek van elkaar verschillen, wat hun in het bijzonder eigen is en hunne persoonlijkheid vormt.

Mijn tweede opmerking is, dat de rubrieken niet altijd dezelfde bedoeling hebben, hunne titels niet altijd hetzelfde beteekenen, bijv. „Signification”: nu eens wordt hieronder gevraagd naar het nut, dan weer naar den dieperen zin of den oorsprong, en dit laatste dan in het naïeve geloof, dat de betreffenden dit weten.

Derde opmerking: wat bijeen hoort en het best bijeen te behandelen is, wat de waarnemer ook bijeen zal aantreffen, en dit is hier beslissend, wordt door Marin vaak gescheiden, bijv. landbouw, kleeding enz., wat verwarrend en vervelend werkt en voor den gebruiker van het boek het omgekeerde van suggestief.

En eindelijk nog dit: sommige rubrieken werken eenigszins naïef, alsof de auteur niet goed wist, wat er alzo aan vastzit of wel wat anders meent dan hij zegt, bijv. waar hij van de karakters spreekt, zoo maar eventjes, en dan tevens den indruk maakt, dat het meer te doen is om hunne behandeling dan om hen zelve en vooral om hunne zoo uiterst gewichtige frequentie in de verschillende volken en volkjes, een door de ethnographen haast steeds verwaarloosde, zeer

¹⁾ Zie bijv. de voorrede van „Ethnographische Fragesammlung” van Steinmetz en Thurnwald 1906, en van den eersten nog „Fragen zur Erforschung des Wirtschaftslebens der Naturvölker” in Schriften z. Berufseignung u. d. Wirtschaftslebens von Lipmann u. Stern, 1920, reeds in 1912 geschreven.

²⁾ Dr. W. R. Heere, „Frédéric Le Play en zijne volgelingen”, 1926; vooral 219—228.

belangrijke taak. Giddings in zijn zoo weinig gebruikt „Inductive Sociology”, 1901, was in dit opzicht al zeker beter, hoewel verre van bevredigend.

Zeër te betreuren is, dat algemeene wenken omtrent waarnemen en beschrijven geheel ontbreken, waaraan toch zoozeer behoefte bestaat. De ethnographen, en de sociographen ook maar al te vaak, verzuimen haast altijd de wijze en den kring van hunne waarnemingen aan te geven, wat ten deele hiermee mag samenhangen, dat zij nog vaak, vroeger steeds, voor een grooter, algemeen publiek schrijven en dit boeien willen. Zij moesten niet algemeene termen gebruiken en niet generaliseeren of typeeren, maar doodeenvoudig meedeelen, heel precies, wat zij waargenomen hebben en hoe, met welke middelen, en onder welke omstandigheden, zoodat de gebruiker nauwkeurig de waarde en waarschijnlijke juistheid van het meegedeelde kan vaststellen. Reeds bij de materiaalverzameling voor mijn „Endokannibalsmus”, Wien, 1895, ondervond ik hoe moeilijk dit is. Niemand neemt b.v. bloedwraak waar als algemeen feit, ook niet als wetsbepaling, men zag misschien een bepaald geval, wat dan eigenlijk? Noodig ook is zelf te zeggen, of men de taal kent of niet, welke zegslieden men gebruikte, in één woord: wijze, geldigheids-ruimte en -tijd van de waarneming. Het wordt dringend tijd, dat de ethnographen hiertoe overgaan. Zeer bekende schrijvers in den lateren tijd vergaten mee te deelen, dat zij de betreffende taal niet kenden, wat toch een enorm verschil maakt, en nooit voorkomen moest. En toch! Ik ken een hooggeachten auteur, die voor een heele monographie als eenige bron eene enkele persoon uit het betreffende volk gebruikte, zonder dit mee te deelen.

Het is duidelijk, dat voor de methode van waarnemen en beschrijven bij lagere en bij hogere volken geheel andere wenken gegeven dienen te worden. Ethnographie en Sociographie zijn ook hier wel te scheiden.

S. R. S.

Dr. Gustaf Bolinder: „Die Indianer der tropischen Schneegebirge, Forschungen im nördlichen Südamerika”, 274 S. und 226 Abbildungen auf Tafeln. Strecker und Schröder, Stuttgart, 1925. Prijs M. 12.—, geb. M. 16.—.

Het is een genoegen de verschijning van een zoo voortreffelijk ethnografisch boek als dit aan te kondigen. Het in Duitsche taal geschreven werk is eigenlijk niet eene vertaling, maar dé bewerking van een Zweedsch boek, en bevat de wat verkorte vroegere studiën van den schrijver over dit onderwerp, het resultaat van twee reizen naar deze streek door hem in gezelschap van zijne vrouw en zelfs met hun daar geboren kindje ondernomen. Iedere bladzijde getuigt van de nauwkeurigheid en de onbevangen waarheidsliefde van den schrijver ¹⁾, van zijne diepe kennis van de volksstammen die hij beschrijft, en van de oude en nieuwe literatuur omtrent hen, maar ook, wat bij de ethnographen maar al te zeldzaam schijnt te zijn, van kennis van meerdere gewichtige ethnologische geschriften.

Dit alles maakt de studie van dit werk tot een bevrediging, die geen ethnoloog zich ontfeggen mag. Interessant is ook wat Bolinder ons over de verhoudingen der Kreolen en Mestiezen meedeelt, die in de tierra caliente van Columbia wonen. Daar heerscht nog de kompleteste polygamie; waarschijnlijk veroorzaakt door de geweldige sterfte onder de mannelijke kinderen en het overblijven van zeden uit den slaventijd: een oude heer, Don Villason, had 132 kinderen! (p. 175-6.)

Zeër uitvoerig bespreekt Bolinder het materieel kultuurbezit der Ijca, en stelt daarbij tevens telkens vast wat bij andere volken in die streek, zooals Chibcha, Goajiro, Kagaba en Motilonen, trouwens nog andere en meer verwijderde, voorkomt; daarna behandelt hij even grondig, wat hij omtrent het geestelijk en sociaal leven kan meedeelen; aan Kagaba en Motilonen worden dan nog aparte hoofd-

¹⁾ Welk een verschil met het boek van W. Koppers „Unter Feuerland-Indianern” 1925.

stukken gewijd. Door het moeilijke leven, dat de schrijver bij de Ijca gevoerd heeft en door de verworven taalkennis, zeker ook tengevolge van de vriendschap der vrouwen voor zijne dappere echtgenoot, was Bolinder in staat dit volkje goed te leeren kennen, en op aangename wijze deelt hij dit alles mede.

Het boek acht ik eene belangrijke verrijking van onze ethnographische kennis van de Ijca vooral geeft het een betrouwbaar, uitvoerig en voortreffelijk ethnogram. Daarbij mag nog vermeld worden, dat het rijkelijk en zeer goed geïllustreerd is, en eene nuttige bibliographie bevat.

S. R. S.

Dr. I. J. Brugmans. De Arbeidende Klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813—1870). (Economisch- en Sociaal-Historische Onderzoekingen, onder redactie van Prof. Mr. N. W. Posthumus, Tweede Deel), XX en 303 blz. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1925. Prijs f 6.—, geb. f 7.50.

„Wie heenbuigt over de boeken en brochures, waarin de toestand van het Nederlandsche proletariaat gedurende de eerste drie kwart der 19de eeuw wordt beschreven, voelt zich de keel dichtknijpen van leed. Hij ziet den oneindigen jammer van honderdduizenden menschelijke wezens voor zich opleven, hij ziet hun zwakke leden, hun minne gestalten, hun grauwe aangezichten, hun doffe oogen geteekend met den stempel der afzichtelijke gebiedster, wie allen zonder kans op bevrijding toebehoorden: de ellende. Geslacht na geslacht werd geboren, leefde en stierf, zonder een anderen levensinhoud te hebben gekend dan zorg voor de vervulling der grofste materiele behoeften, en een andere vreugd dan zinnelijke bedwelming. Hun ellende was niet die van den modernen proletariër, voor wien uit wrangste derven het verzet ontstaat dat verheft, de hoop die verzacht, de gemeenschapszin die veredelt. Hun ellende was die van stompzinnige schepselen, zwak van fysieke, nog zwakker van geestelijke krachten, lijdend zonder uitzicht en van hun degradatie onbewust. Nòch van den wilde, nòch van den beschaafden mensch bezaten zij de beste eigenschappen of het eigenaardig geluk, maar van beiden de zwakheden en ondeugden”.

Deze aanhef van een der hoofdstukken uit „Kapitaal en Arbeid in Nederland” zou, naar strekking en inhoud, de slotsom van Dr. Brugmans’ proefschrift kunnen vormen. Want het sombere beeld, dat Henriëtte Roland Holst een kwart eeuw geleden „van den vierden stand in Nederland vóór, zijn maatschappelijke ontwaking” heeft gegeven, is blijkens de op zooveel rijker feitenmateriaal berustende studie van Dr. Brugmans, niet met te donkere kleuren geschilderd. De bekende beschrijvingen van de ellende, waarmee de „industriële revolutie” in Engeland gepaard ging, mogen van nòg schokkender feiten en afgrijselijker toestanden melding maken, zij zijn eigenlijk minder triest dan het relaas van de grauwe misère, waartoe de Nederlandsche arbeidersklasse was vervallen. Zij kunnen althans gewagen van krachtige pogingen tot verweer door de arbeiders; pogingen, die, zoo ze al meest niet anders waren dan wilde en wanhopige uitbarstingen, toch de mogelijkheid van doeltreffender verzet doen voorzien; zij kunnen ook wijzen op enkele groote figuren buiten de arbeidersklasse, die de verheffing van de geknauwde en verworpen massa tot hun levenstaak maakten. In Nederland daarentegen droegen de arbeiders hun lot met doffe onverschilligheid en sloome berusting; en ook de pogingen van anderen tot verbetering van de toestanden aangewend, maken — voorzoover ze al zuiver van bedoeling waren en niet ondernomen werden door femelende winstzoekers — een vrij miëzerigen en zieligen indruk; de meest respectabele ondernemers van dergelijke pogingen verhouden zich tot een man als Robert Owen ongeveer als de Hollandsche verzenproducenten van die dagen tot hun tijdgenooten Shelley en Keats.

De Nederlandsche arbeider vóór 1870, zooals hij ons uit dit boek tegemoet treedt, is zoowel geestelijk als lichamelijk een zwakke, slappe verschijning. Wat

zijn stoffelijke omstandigheden en zijn sociale positie betreft, is hij niet ver verwijderd van den staat van pauperisme, waartoe hij trouwens bij stagnatie in het bedrijf of op zijn ouden dag maar al te licht vervalt; dat hij weinig kans loopt in den letterlijken zin van honger te sterven, dankt hij uitsluitend aan de liefdadigheid. Hij is een stakkerig mensch en een stumperige arbeidskracht. Op welk een laag peil hij staat, blijkt misschien wel het duidelijkst uit het eenige gedeelte van Dr. Brugmans' werk, waarin de schrijver tot een „minder ongunstige” conclusie komt: het gedeelte, dat over den zedelijken toestand van den arbeider handelt. Want het goede, dat er daaromtrent van hem te zeggen valt, is vrijwel geheel negatief: de klachten over den zedelijken toestand van de toenmalige arbeidersbevolking zijn — vergeleken met de veelvuldigheid van de hoogst ongunstige oordeelen over haar fysiek en haar intellect — weinig talrijk en over gemis aan eerlijkheid en betrouwbaarheid wordt in het geheel niet geklaagd. Overigens echter vertoont hij een buitengewoon tekort aan zedelijke deugden en een overvloed van ondeugden en verkeerde gewoonten.

De getuigenissen van zijn tijdgenooten, door Dr. Brugmans aangehaald, dat over het algemeen zijn ordentelijkheid en goedwilligheid niet te wenschen overlaten en dat hij „minder breidels dan wel spoor- en zweepslagen noodig heeft”, pleiten minder voor zijn waarde als mensch dan voor zijn kwaliteiten als lastdier; als zoodanig vergoedt zijn gedweehed eenigszins wat hem overigens aan bruikbare eigenschappen ontbreekt... Ook zonder zich over te geven aan den waan, dat wij het thans „so herrlich weit gebracht” hebben, kan geconstateerd worden, dat de toestand der Nederlandsche arbeidersklasse in de laatste vijftig jaar niet alleen in stoffelijk opzicht wel zeer sterk veranderd en verbeterd is!

Het is de groote verdienste van Dr. Brugmans' boek, dat daarin, naast veel wat in verschillende publicaties verspreid was, ook tal van nieuwe gegevens zijn verzameld en geordend en dat het een duidelijk en — voor zoover mogelijk — volledig beeld geeft van de Nederlandsche arbeidersklasse (in hoofdzaak van de industriële arbeiders) in het tijdvak tusschen het herstel van de nationale onafhankelijkheid en het begin van de arbeidersbeweging; een tijdvak, dat in ons land veel meer het einde van de vroeg-kapitalistische phase dan den aanvang van het modern-kapitalistische tijdperk vormt. Nadat de schrijver in het eerste hoofdstuk de economische verhoudingen omstreeks 1819 en haar ontwikkeling tot 1870 uiteengezet heeft — hoe Nederland met de trekschuit achteraan kwam, blijkt reeds uit het feit, dat anno 1837 er in 4 van de 11 provinciën nog geen enkele stoommachine in gebruik was en dat pas in 1852, in Twente, de eerste stoomweverij werd opgericht! — behandelt hij achtereenvolgens: den arbeider als producent; den arbeider als consument; den lichamelijken, geestelijken en zedelijken toestand van den arbeider; de economische en sociale denkbeelden in het toenmalig Nederland; den overgang naar den modernen tijd; de maatregelen en voorstellen ten behoeve der arbeiders; het ontwaken der arbeidende klasse.

Daar Dr. Brugmans een zoo uitgebreid terrein te bewerken had, kan men hem er bezwaarlijk een verwijt van maken, dat hij niet nóg meer gedaan heeft dan hij deed, dat hij de oorzaken van de door hem beschreven verschijnselen en veranderingen niet uitvoeriger heeft behandeld. Een enkele maal geeft hij een verklaring, die o.i. door onvolledigheid onjuist is: zijn pertinente bewering, dat „de strooming ten gunste van de arbeidende klasse, die in het midden der 19e eeuw in Nederland is begonnen, niet door angst voor een zich verheffend proletariaat is ontstaan of zelfs maar bevorderd” en die gemotiveerd wordt met de, op zich zelf juiste, opmerking: „Toen die strooming ontstond, was de arbeidende klasse te onzent nog geheel in den dut”, houdt geen rekening met de omstandigheid, dat de Nederlandsche bourgeoisie niet volslagen onkundig bleef van hetgeen er in de naburige landen gebeurde en dat zij er allerminst zeker van was, dat de sluimerende massa in ons land immuun zou blijken voor de zich in die landen openbarende „revolutie-

koorts" of „omwentelingszucht". Niet zeer gelukkig lijkt ons de poging van den schrijver om voor de onderscheiding van het industrieel grootbedrijf in „manufactuur" en „fabriek" een nieuw criterium te geven: onder manufactuur verstaat hij het grootbedrijf, waarin niet enkel de automatisering maar waarin ook de arbeidsverdeling geheel of grotendeels ontbreekt, en dus de arbeiders „onafhankelijk van elkaar werken". Deze nieuwigheid is o. i. het tegendeel van een verbetering. Immers het is juist vooral het niet onafhankelijk van elkaar, maar gezamenlijk met elkaar werken van de arbeiders, de splitsing van de totale arbeidstaak in een reeks betrekkelijk eenvoudige deelverrichtingen, waardoor het samenbrengen van een aantal arbeiders in één groote werkplaats voordeelig wordt. Ook al zouden, naar de schrijver waarschijnlijk acht, de „einfach coöperatieve" manufacturen méér voorkomen dan Sombart meent, het is toch de arbeidsplitsing, welke de manufactuur maakte tot een hooger en organisatievorm van den arbeid dan het handwerk en de kapitalistische huisindustrie, en die, doordat zij de vervanging van den menschelijken deel-arbeider door de arbeidsmachine vergemakkelijkt, de manufactuur de onmiddellijke voorloopster van de fabriek deed worden. Aan de waarde van Dr. Brugmans' studie doet dit overigens weinig af; de beteekenis van dit werk toch ligt niet op theoretisch-economisch, maar op historisch-economisch terrein, en speciaal op dat van het vergaren, schiften en rangschikken van feitenmateriaal. En op dit gebied is het een hoogst verdienstelijke prestatie; het geeft een buitengewoon rijk gedocumenteerde beschouwing over den toestand van de Nederlandsche arbeidersklasse — niet alleen over haar stoffelijke omstandigheden, maar ook over haar geestelijk leven, en tevens over de gevoelens, welke de „derde stand" jegens „den vierden stand" koesterde — in den tijd, welke den opbloei van het moderne kapitalisme voorafging, en het levert daardoor een bijzonder belangrijke bijdrage tot de sociale geschiedenis van een zeer nabij, en toch zoo ver verwijderd schijnend verleden. A. W. IJZERMAN.

Dr. Jan de Vries: Volksverhalen uit Oost-Indië (Sprookjes en Vertellingen). 388 blz. W. J. Thieme & Cie., Zutphen, 1925. Prijs f 4.90, geb. f 6.50.

Deze verzameling fabels en verhalen uit Nederlandsch-Indië is een onderdeel der serie volksverleveringen, welke de Firma W. J. Thieme in de laatste jaren heeft uitgegeven.

Terecht wijst de Schrijver in zijn voorrede erop, dat waar de belangstelling van het publiek zich den laatsten tijd meer en meer tot zulke allereenvoudigste voortbrengselen der volksverbeelding wendt, men mag aannemen, dat onder de sprookjes van vreemde landen en volken voor ons de Oostindische het allereerst in aanmerking komen te worden bekend gemaakt. Dergelijke verhalen hebben zeker voor een goed begrip der bevolking hunne waarde, waar zij mede ertoe bijdragen ons een inzicht te geven omtrent de denkwijze, het gedachtenleven, de verbeelding, het gevoel, de morele verplichtingen en opvattingen der inlandsche volken.

Bij de keuze dier verhalen stond Schr. stellig voor een moeilijke probleem; er staan ons wellicht duizenden van zulke vertellingen ter beschikking; welke uit dit omvangrijk materiaal te kiezen?

Wetenschappelijke beteekenis heeft dit boek vooral ook daardoor, doordat voor elk verhaal, achter in het werk, wordt vermeld, welke varianten op het verhaal bekend zijn, in hoeverre er dan verschil bestaat, bij welke volken zij voorkomen, bij welke schrijvers zij te vinden zijn, alsook de beteekenis der inlandsche benamingen. Deze interessante opmerkingen had ik echter liever direkt in aansluiting aan het verhaal zelf toegevoegd gezien, in plaats van achter in het boek.

Waarlijk, voor Schrijvers moeitevollen en tijdroovenden arbeid mogen vooral ook degenen, die het gedachtenleven der Inlanders uit hunne legenden en verhalen willen leeren kennen en begrijpen, erkentelijk zijn! Te betreuren acht ik het echter voor zulke onderzoekers, dat aan dit boek geen register is toegevoegd, alsook

voor alle lezers, dat de illustraties van *G. J. van Overbeek*, welke op het titelblad staan vermeld, ontbreken; althans in het mij toegezonden exemplaar vond ik geen afbeeldingen. Ook zou ik gaarne hebben gezien, dat de verhalen in rubrieken waren ingedeeld, terwijl aan het slot m.i. eene samenvattende beschouwing omtrent den inhoud en de betekenis dier overleveringen van pas ware geweest.

Echter ook zonder dit alles geeft deze bundel, een 90 tal verhalen bevattend, reeds veel, wat menigeen, den belangstellenden leek, zoowel als den wetenschappelijken onderzoeker kan interesseren.

J. P. K. de Z.

P. O. Bodding, Santal Folk Tales. Vol. I. (= Instituttet for sammenlignende Kulturtorskning, Serie B: Skrifter II, Oslo 1925).

In een kloek deel van 370 bladzijden zijn 24 vertellingen van de Santals in oortekst en vertaling uitgegeven. De heer Bodding, behoorende tot de Skandinavische missie onder de Santals, heeft deze verhalen uit den mond van inboorlingen opgeteekend en ze hier woordgetrouw medegedeeld. Dit materiaal was echter reeds in 1909 bekend gemaakt, toen C. H. Bompas zijn „Folklore of the Santal Parganas” uitgaf, waarin hij gebruik maakte van de door Bodding gemaakte verzamelingen. Onze kennis van de vertelstoffen wordt dan ook door deze nieuwe uitgave zeer weinig uitgebreid. Indien wij in aanmerking nemen, dat in 1891 door Rev. Dr. Campbell ook reeds een collectie van Santal-verhalen is uitgegeven, dan mogen wij wel aannemen, dat van dit volk de overleveringen die er te vinden waren, zijn opgeteekend.

De waarde van deze nieuwe uitgave is daarom uit zuiver folkloristisch oogpunt een teleurstelling, al zal ik straks gelegenheid hebben te wijzen op een niet te onderschatten voordeel, dat zij boven de vroegere editie van Bompas heeft. Voor de linguïsten is hier echter een prachtig materiaal te vinden, daar de teksten in hun geheel omvang zijn afgedrukt en van een letterlijke vertaling zijn voorzien.

Ik noteerde de volgende overeenstemmingen tusschen Bodding en Bompas: Bd 2 = Bm 107; Bd 4, 5 en 6 = Bm 21; Bd 7 = Bm 122; Bd 8 en 9 = Bm 2; Bd 10 = Bm 55; Bd 11 = Bm 92; Bd 12 = Bm 112; Bd 13 = Bm 113; Bd 14 = Bm 110; Bd 15 bevat motieven van Bm 12 en 13, terwijl het begin aan Bm 121 beantwoordt; Bd 16 en 17 = Bm 136; Bd 18 = Bm 88; Bd 19 = Bm 77; Bd 20 = Bm 126; Bd 21 = Bm 6; Bd 22 laatste gedeelte = Bm 34; Bd 23 = Bm 87. Dit deel omvat Jakhalsverhalen en Vrouwenvertellingen.

Voor de vergelijkende folklore hebben de volgende verhalen in het bijzonder belang. Nr. 2 is een variant van Aarne 155 vgl. Benfey, *Panc.* I, 113, Chauvin, *Bibliogr. Arabe* II, 121 enz. Nr. 7 is de fabel van den jakhals, die aan den staart van een luipaard gebonden, door een geit op de vlucht gejaagd wordt; zeer verbreid in Indische folklore, reeds Çukas. 41—43, Julien, *Les Avadānas* nr. 122; ook in Javaansche Tantriverhalen. Het eind is Aarne 5, vgl. voor Indonesische varianten mijn „Volksverhalen uit Oost-Indië” nr. 33. Nr. 10 is een variant van De Gelaarsde Kat (Aarne 545B, vgl. Volksverh. uit O.-I. nr. 22). Jakhals gevangen door wassen pop is het verhaal van nr. 12 vgl. Chavannes, 500 *Contes* nr. 89, Volksverh. uit O.-I. nr. 42. Nr. 13 is Aarne 210, vgl. Volksverh. enz. nr. 24 en Aarne FFComm. nr. 11. Het begin van nr. 14 is een variant van Phaedrus I, 25.

In deze verzameling zijn sommige verhalen in verschillende redacties medegedeeld; deze wijken onderling soms sterk af. Nrs. 4, 5 en 6 zijn drie varianten van dezelfde fabel, terwijl evenzoo 8 en 9, 16 en 17 aan elkander beantwoorden. Voor de bestudeering van de overlevering zijn zulke parallele teksten van groot belang. Vergelijkt men de verhalen van Bodding met de overeenkomstige van Bompas, dan wordt men getroffen door de groote uitvoerigheid van de eerste, waartegen de laatste meer het karakter van uittreksels hebben. De verhouding is van één tegenover twintig bladzijden! Dit treft te meer, daar Bompas in zijn voorrede zegt: *My translation though somewhat condensed is very literal.*

Misschien maakte hij gebruik van korte notities, die alleen den inhoud deden uitkomen. Lezen wij nu de uitgebreide teksten, dan worden wij getroffen door een toemeloos loquacitas, welke zoo nu en dan in allerlei bespiegelingen ontaardt. Een enkele maal is deze uitvoerigheid, zooals in nr. 22, belangwekkend voor de schildering van het inlandsche leven. Men behoeft trouwens slechts de uitvoerige noten na te gaan om te zien hoeveel merkwaardigs op het gebied van zeden en gewoonten hier te vinden is. Zoo is in vele opzichten dit een belangrijke uitgave; het is echter te wenschen dat in het volgende deel bij elk der verhalen aantekeningen met betrekking tot de stof worden opgenomen; vooral een verwijzing naar de Voor-Indische varianten zou de bruikbaarheid dezer verzameling zeer ten goede komen.

J. DE VRIES.

Dr. Jacob Baxa: „Gesellschaft und Staat im Spiegel deutscher Romantik“ (8ste Band van „Die Herdflamme, Sammlung der gesellschaftswissenschaftlichen Grundwerke aller Zeiten und Völker“). 664 blz. Gustav Fischer, Jena, 1924. M. 8.50, geb. M. 10.—.

In dit boek zijn door Baxa bijeengebracht de opvattingen van de voornaamste Duitse romantiese schrijvers uit het begin van de 19de eeuw (Schlegel, Novalis, von Arnim, von Kleist, von Görres, Tieck, Brentano en von Eichendorff) over maatschappij- en staatsproblemen. Deze romantici waren in de eerste plaats weliswaar letterkundigen (en de werken van hen als zodanig zijn voor een groot deel gemeengoed geworden in hun land), maar bijna zonder uitzondering hielden zij zich toch ook ijverig bezig met de praktische politiek, dachten na over maatschappij- en staatsproblemen en bestudeerden deze. Daar zij echter hun opvattingen op dit terrein niet samenvatten in afzonderlijke werken, maar verspreid neerlegden in kleinere manuskripten en in brieven (Tieck) of verwerkten in hun proza en poëzie (von Kleist), werden deze veel minder bekend. Baxa deed daarom een goed werk ze op deze wijze bijeen te brengen en door een inleiding over „Das Wesen der Romantik und ihr Verhältnis zum Staate” en verklarende aantekeningen te verduidelijken. In zekere zin is het ook niet te verwonderen, dat men juist in deze tijd er weer toe overgaat de opvattingen der romantici naar voren te halen. Ik doel op het verschijnsel, dat mystieke, romantiese en religieuze neigingen tegenwoordig in grote kringen sterker worden, een verschijnsel, hetwelk ook Baxa konstateert, waar hij schrijft op blz. 14: „Dennoch lebt auch in unserer Zeit eine grosse Sehnsucht nach den Ideen, das religiöse Bedürfnis ist wieder zu neuer Tiefe erwacht, der Materialismus und Sozialismus können einen ernst Strebenden nicht befriedigen. Es lassen sich Anzeichen erkennen, welche ein Wiedererwachen romantischer Strömungen verheissen, allein darüber zu sprechen, wäre zu verfrüht”. Nog minder te verwonderen is het weer opleven van de belangstelling voor de geschriften der romantici in hun eigen land, nu in het na-oorlogse, geslagen Duitsland de nationalistiese uitingen van velen van hen (von Arnim, von Kleist) bij grote scharen gehoor moeten vinden.

Baxa konstateert bij de meesten der romantici éénzelfde ontwikkeling. Eerst waren zij vervuld van de Franse revolutie en dweepten vol enthousiasme met Rousseau en diens leer van het maatschappelijk verdrag, met de individualistiese mensenrechten, de demokratiese republiek enz. Zij wierpen zich op als voorvechters daarvan (von Görres, Schlegel) of stonden in ieder geval simpatiek daartegenover (von Gentz, Tieck, Wackenroder). Maar dan komt de teleurstelling. Zij gaan twifelen aan de resultaten van de revolutie. Zij worden met scepticisme vervuld tegenover het heden, begrijpen dat niet recht meer, staan verbijsterd. Daardoor komen zij er toe zich af te wenden van de lelijke realiteit van het heden en zich te richten tot het verleden. Men leze, hoe Adam Müller in zijn „Elemente der Staatskunst” de vroegere ekonomiese toestanden verheerlijkt in vergelijking met die van het heden: „Vergleichen Sie eine Werkstatt nach der Zunftverfassung

mit einer modernen Manufaktur, und Sie werden finden, dass die bürgerlichen Beschäftigungen sich genau nach dem Staate umgeformt haben: anstatt der herzlichen Verbindung des Meisters mit dem zweiten Stande der arbeitenden Gesellen und dem tiers-état der handreichenden und umhertragenden Lehlrlingen in der alten Werkstatt, steht in der neuen Manufaktur kalt, kalkulatorisch und auf das reine Einkommen gerichtete, ein Entrepreneur an der Spitze — und solch ein totes Wesen nennen sie Freiheit!" (aangehaald bij Baxa, bl. 642). Vooral naar de toestanden van de middeleeuwen gaat hun liefde. Zo gaan de romantici de nadruk leggen op het histories geworden. Zij dromen ervan in vernieuwde vorm te herstellen, wat in 1789 vernietigd was: de feodale staat, zoals die in de middeleeuwen zijn grootste bloei bereikte, als organies geheel met zijn standen en gilden, die zich rustig en geleidelik ontwikkelt, zonder de grote schokken, zoals men die pas beleefd had en waarvan men afkerig geworden was. Verworpen wordt nu het natuurrecht, wat zo grote diensten bewezen had ter fundering van de radikale eisen van de jonge burgerklasse; verworpen ook de individualistiese leer, dat de staat ontstaan zou zijn uit een kontrakt der individuen als atomen. De romantici zien nu de staat als een organies, histories geworden geheel, uit de natuur als een bloem of boom opgegroeid (invloed van Fichte en Schelling). Bij hen allen vindt men dan in die tweede fase van hun ontwikkeling een uitgesproken voorliefde voor de monarchie; de republiek achten zij minder volkomen dan deze. Volkssouvereiniteit, machtendeling verwerpen zij nu; ook volksvertegenwoordiging. Zij willen weer een monarchistiese, niet te sterk gecentraliseerde staat met standenvertegenwoordiging. In de derde en laatste fase van hun ontwikkeling worden de meeste romantici (Schlegel en von Görres, de eertijds zo radikale Jakobijnenvereerders, Müller, Werner, von Haller, Tieck, Brentano en anderen) vroom-katholiek. De staat verklaren zij dan te zijn in laatste instantie een schepping van God (theokratiese staatsopvatting). Zij zijn dan zeer konservatief geworden. Zo bepleit von Görres rijke dotering van de geestelijkheid (bl. 636) en wil de machtsinvloed van die „stand" vergroot zien. Ook de positie van de adel moet versterkt worden volgens von Görres („Aufrechterhaltung aller besonderen Familien-Institutionen... Fideikommiss, Majorate, Aufrechterhaltung aller Unveräußerlichkeitsbestimmungen..."), bl. 636). Ook zijn zij nu heftig nationalist en, zoals Baxa zegt, „wenig jüdenfeindlich" (Börne en Heine, de bekendste vertegenwoordigers van „das junge Deutschland", de bestrijders van de romantiese school, waren van Joodse afkomst). Karel V, die zijn laatste levensjaren als monnik doorbracht, was evenals de na de revolutie herstellende Jezuïtenorde een lieveling van de romantici!

Baxa wijst erop, dat het reaksionaire Metternich-systeem gretig gebruik maakte van sommige opvattingen der romantici („das monarchische Prinzip" en „das Geschichtlich Gewordene am Staate"), andere echter streng afwees (o.a. „ständischer Vertretung" en „Vorherrschaft der Kirche"). Hij klaagt in dat verband over achteruitzetting der romantici (Schlegel bijv.), zonder te begrijpen, dat idealen van hen, als de standenstaat, niet meer voor verwezenliking vatbaar waren.

Onjuist lijkt mij wat Baxa schrijft op bl. 644: „Die marxistische Lehre vom Klassenkampf war nur eine grausame Folge des Liberalismus und sie kann nur durch Rückkehr zu einer ständischen Gliederung überwunden werden". Hij schijnt in het geheel niet te zien, dat in de opvattingen over staat en recht van de romantiese schrijvers en dichters en eigenlike juristen (de historiese school: Hugo, von Savigny, Puchta c.s.) allerlei elementen voorhanden zijn, welke als materiaal gediend hebben aan anderen tot het opbouwen van hun theorieën (Saint Simon bijv.), terwijl dan Marx door dezen, meer direkt dan door de romantici zelf, beïnvloed werd. In zoverre de beschouwingen der romantici histories, geneties, empiries, meer relativisties, evolutionisties (al is het nog niet volkomen konsekwent) en min of meer maatschappelijk deterministies waren, zijn zij belangrijk geweest als bouwstoffen voor de latere Marxistiese.

J. VALKHOFF.

Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye: Geestelijke Stroomingen. Derde vermeerdeerde druk. 467 blz. De Erven F. Bohn, Haarlem, 1925. Prijs f 5.—; geb f 6.—.

Twee gedachten dringen zich op, bij herlezing van dit boek van wijlen mijn leermeester. Vooreerst: Wat is de toon in dit werk zeldzaam verouderd! En dan: Wat is dit boek machtig interessant!

Van het eerste zijn passim voorbeelden te vinden. Kenners van professor Chantepie's levensarbeid zal het niet bevreemden. Was deze rijzige statige figuur, met zijn aristocratische levenshouding, met zijn ietwat hooghartig afstand-bewaren tegenover alles wat naar democratie en radicalisme zweemde, in welk opzicht ook, met zijn soms vereerende, soms pijnlijke selectie uit zijn leerlingen, waardoor het „*profanum vulgus*” onverbiddelijk uit zijn intiemere gemeenschap buitengesloten werd, niet voor ons jongeren reeds in de laatste jaren der vorige eeuw de personificatie van wat wij *niet* wilden en *niet* van de toekomst verwachtten? In dezen zin was professor Chantepie de la Saussaye reeds verouderd toen hij in Leiden nog op het toppunt stond van zijn rechtmatigen roem. Aan sociale bewustwording en peiling van den geestelijk-maatschappelijken nood dezer tijden heeft hij niets kunnen toebrengen voor het onder zijn leiding opgroeiende studentengeslacht. Want hij was, wat dit betreft, een *laudator temporis acti*. Maar rechtmatig was zijn roem toch wel, omdat hij voor heel vele Leidsche leerlingen — in Amsterdam waar ik hem heb gekend kwam hij minder op den voorgrond — op religieus en vooral op litterair en wijsgeerig gebied een wekkende en stuwende kracht is geweest. Méér dan andere hoogleeraren van zijn geslacht, die ongetwijfeld geestelijk boven hem stonden — ik denk bv. aan professor C. B. Spruyt en professor I. J. de Bussy — heeft hij door deze aanvurende en meeslepende vermogens school gemaakt. Doch: verouderd was zijn kijk op maatschappij en leven reeds bij het eerste drukken van dit boek! Zijn voorrede is gedateerd Augustus 1907. En de in dit werk verzamelde stukken gaan terug tot 1893. Maar, zegt de schrijver, ik schrijf in 1907 nog dezelfde pen als in 1893. In dezen derden druk is ook een studie van 1913 opgenomen. Wie echter in die dagen nog foeterde over de „tal van bewegingen” die er waren („menigeen is ook op den uitkijk of er geen nieuwe beweging te maken is, waaraan hij zijn naam kan verbinden”), over „gemeenschapszin” („het modewoord van onzen tijd”), over de „socialistische strooming” („er mengt zich niet weinig begeerlijkheid en nijd bij”), over den „klassenstrijd” („verscheurt de volkseenheid”), enz. enz. — is het wonder dat deze, tenminste na 25 jaar, in dit opzicht niet meer au sérieux wordt genomen?

Maar genoeg kritiek. Ik wil ook uiting geven aan mijn bewondering. Wat heeft Chantepie de la Saussaye op litterair en religieus-wijsgeerig gebied ontzettend veel gelezen en verwerkt, en wat kan hij ons niet op fijne en diepzinnige wijze de portée van groote kunstwerken en de bedoeling van moeilijk verstaanbare schrijvers doen begrijpen! Hij is op dit wijde gebied van het cultuurleven in de tweede helft der vorige eeuw een voortreffelijke gids, met wien men het dikwijls oneens zal zijn, waar wiens arbeid men toch nooit zonder vrucht voor eigen levens- en wereldbeschouwing uit de hand kan leggen. En in *dit* opzicht is hij een schoon specimen, en misschien een der laatste zuivere vertegenwoordigers der aristocratische, hoog-intellectuele, en fijn-beschaafde Nederlandsche groot-bourgeoisie, die het geheel van het cultuurleven overziende, en met iets van weemoed om het vele dat verloren dreigde te gaan, toch in een vast en ruim, ethisch-orthodox gekleurd christendom het bolwerk meende te vinden, waarop zij staande zou kunnen blijven in den wassenden stroom van den tijd.

Die illusie is onherroepelijk voorbij. Maar de bouwers aan den nieuwen tijd kunnen dankbaar tot zich nemen wat door dezen rijken en veelzijdigen geest is opgetast uit de schatten van literatuur, religie en wijsbegeerte die door zijn nijvere en kundige hand zijn ontsloten.

Lees of herlees in dit boek zijn schets van Tennyson, van Ibsen, van het

Agnosticisme, van de Theosophie, van Vinet, van Kierkegaard, en bewaar de herinnering aan een der beste Nederlandsche essayisten van omstreeks het einde der vorige eeuw.

J. KOEKEBAKKER.

Dr. Siegfried Marck, Professor in Breslau: Substanz- und Funktionsbegriff in der Rechtsphilosophie IV 156 S. 80. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1925. M. 5.

Wanneer men de waarde van een geschrift vooral ook daarnaar mag afmeten, dat in betrekkelijk kort bestek veel belangrijks wordt samengevat, mag dit werk onder de waardevolle gerekend worden. In kort bestek en tegelijk in een leerzaam en veelzijdig overzicht leidt de schrijver ons den huidige rechts- en staatsphilosophischen problemenkring binnen. En dat wel aan de hand der, dank zij vooral Cassirer, bekende tegenstelling van het substantie- en functiebegrip, waar hij bovenuit tracht te komen.

Het neocriticisme heeft ook in rechts- en staatsphilosophie tegenover de zijnsleer (het ontologisme) en het substantialisme het teken van het relatiebegrip gesteld, maar het functionalisme in de rechtssleer moet op formalisme uitloopen. Marck vraagt nu naar de mogelijkheid om met de grondbegrippen der neocritische rechts- en staatsphilosophie tot het substantieele door te dringen zonder de critische grondstelling ten gunste eener nieuwe metaphysica te moeten opgeven. Waarbij het begrip der persoon en dat van den staat, beide samengevat in dat der staatspersoonlijkheid, een belangrijke rol heeft te spelen en in het bijzonder de meest radicale vorm van het rechtsrelationisme, d.i. de school van Kelsen in hare ontwikkeling, aan den tand gevoeld dient te worden. Bij alle overeenkomst met de leer die de rechtssouvereiniteit tegenover de machtssoevereiniteit stelt, gaat die van Kelsen toch ver daarboven uit. Terwijl bij gene ethisch-politieke gezichtspunten vermengd worden, gaat het bij Kelsen daarentegen louter om het formeele rechtslogische gezichtspunt, waarbij hij zich tegen sociologische en ethisch-politieke beschouwingswijzen stelt; het juridisch en sociologisch souvereiniteitsbegrip liggen in twee verschillende vlakten. Ervan uitgaande, dat de rechtsorde in de positief-rechterlijke staatsinrichting zelf de voorwaarden harer veranderbaarheid bepaalt, gaat Kelsen dus mede met de Stammlersche gedachte van de onschendbare souvereiniteit der rechtsorde en geeft haar een rechtslogischen steun. Maar in het bijzonder gaat Kelsen van uit zijn afscheiding der sociologie van de rechtswetenschap (pendant van Stammlers aanval tegen de materialistische geschiedenisopvatting) tot een aanval op de sociologische beschouwingswijze over. De crisis in de verdere ontwikkeling van den Kelsenschen gedachtengang komt vooral uit in de betrekking van rechtswetenschap tot recht. In de Kelsensche school zelf is nu wel, volgens Marck, vooruitgang te ontdekken, maar daarin blijft toch nog altijd de scherpste tegenstander van Kelsen Kelseniaan. Doch reeds daarbinnen bestoken de aanvallen het rechtslogisme in zijn zwakste zijden en bevatten critiek, die van uit het de sociologie bearbeidend Recht kan worden uitgeoefend. Een samenvallen van juridische en sociologische definities berust echter geenszins op de verzweiging der sociologie door de rechtswetenschap en evenmin op het tegenovergestelde, maar op beider synthese, waardoor een moment van substantialisme tegenover het zuivere functionalisme de rechtssleer bedreeft. Het begrip van subject en persoon is in de geheele sfeer van het recht zoo centraal, straalt zoo naar alle richtingen van cultuur- en maatschappijwetenschappen uit, dat de verhouding daartoe den grondslag van het rechtsphilosophische systeem moet bepalen. Marck legt hier nadruk op de verdiensten van nieuwere philosophische stroomingen, zooals deze in het bijzonder door phenomenologie en denkpsychologie worden gekenmerkt. Door de nieuwere ik-philosophie van phenomenologie en denkpsychologie valt het probleem van rechtssubject en rechtspersoon in nieuwen vorm te bezien, wat aan de hand van velerlei auteurs en vanuit verschillende gezichtspunten wordt aangetoond. Terwijl de verbinding tusschen het philosophisch en psychologisch

subjectbegrip weer hersteld wordt, draagt de nieuwe ik-karakteristiek ertoe bij den strijd tusschen substantialisme en functionalisme te beëindigen. En daar die nieuwe inzichten niet alleen op het kennende ik betrekking hebben, maar óók voor het handelende ik vruchtbaar te maken zijn, zijn ze ook voor sociale filosofie en ethiek van betekenis.

Ook de staat valt vanuit rechtsphilosophisch standpunt te beschouwen als een brandpunt waarin de verhouding van rechtswetenschap tot sociologie, geschiedenis en politiek op de duidelijkste wijze tot uitdrukking moet komen. Had, zooals tegen het subjectbegrip in de rechtswetenschap in het algemeen, ook tegen het staatsbegrip het functionalisme zijn heftige aanvallen gericht, naar schrijvers oordeel kan de staat nooit zulk een moment van absolute bezitting als in de soevereiniteit gevorderd wordt. Ook naar Marck kan soevereiniteit in absolute zin slechts het Recht, nooit den Staat als vereeniging toekomen. H. L. A. V.

Rudolf Stammler: Die Lehre von dem richtigen Rechte. Neu bearbeitete Auflage, 385 blz., Halle (Saale), 1926, Buchhandlung des Waisenhauses (Franckesche Stiftungen), ing. 16 M., geb. 18 M.

Een nieuwe bewerking van één der meest bekende werken van den Berlijner rechtsphilosoof is een vermeldenswaardige gebeurtenis, vooral wanneer de uitgave geschiedt ter gelegenheid van den zeventigsten verjaardag van den schrijver, die daarvan blijk geeft door de gedagteekende opdracht van het boek aan zijn vier kinderen, een bewijs, hoezeer ook hemzelf zijn uit 1902 dateerend werk ter harte gaat. Ook daarom evenwel moge in Mensch en Maatschappij de aandacht gevestigd worden op dezen herdruk van Stammler's „richtiges Recht”, gelijk het werk meestentijds pleegt te worden aangeduid, omdat de schrijver deze nieuwe uitgave voorzag van een uitvoerige toelichting, bijna veertig bladzijden groot, waarin hij zijn rechtsphilosophische opvatting, in het bijzonder omtrent de „Richtigkeit des Rechts”, op als altijd keurige wijze heeft uiteengezet.

Het is hier niet de plaats den inhoud dier uiteenzetting weer te geven, trouwens geschiedde zulks reeds terloops in dit tijdschrift ter gelegenheid van Stammler's Verspreide geschriften (jg. 1, blz. 219, jg. 2, blz. 97). Intusschen moge wel melding gemaakt worden van Stammler's interessante, aan de rechtsleer van Kant gewijde beschouwingen, waarvan hij de leemten overtuigend aantoonst: Kant's terugvallen tot een verouderde, natuurrechtelijke opvatting, waarbij sprake is van een „Idealrecht alten Stils”. Men denke aan Kant's opvatting omtrent het eigendomsrecht, over diens aan een natuurrecht ontleende geldigheid van testamenten, zelfs aan de „selbstverständliche” ontoelaatbaarheid van aan ondergeschikte werknemers toekomende kiesrechtbevoegdheid! Stammler wijt deze on-critische zienswijze van Kant niet slechts aan diens ouderdom, waarop hij zijn Metaphysik der Sitten in het licht gaf, doch ook aan Kant's gemis aan contact met de rechtspraktijk: gelijk Stammler, als vaak, tekenend opmerkt: „Wer erfolgreich Rechtsphilosophie treiben will, muss Aktenstaub gerochen haben”. Hij bedoelt daarmee, dat enkel degenen, die in aanraking kwamen met de bonte werkelijkheid, duidelijk kan inzien, hoe alle rechtsverschijnselen wisselend en dus relatief zijn, en het blijvende element daarin slechts formeel kan zijn, gelijk Stammler, trouwens in navolging van Kant, dan ook aanneemt ten aanzien van het recht als formeel element in de materie, het „Wirtschafts”-leven.

Met deze aanduiding van den inhoud van het „Geleitwort zur neuen Auflage” worde volstaan; belangstellenden doen goed de leerzame inleiding in haar geheel te lezen. Bij verdere bestudeering van dezen nieuwen druk zal men bemerken, dat de tekst in hoofdzaak dezelfde is gebleven, behoudens wijziging van de opschriften van enkele hoofdstukken, hetgeen tengevolge heeft, dat het boek in zijn geheel een meer principiële indruk maakt; meer uiteenzettingen van algemeener aard, minder losheid van stijl, althans in het eerste, z.g. theoretische gedeelte. Of daarmee het werk aan leesbaarheid heeft gewonnen, valt niet te zeggen; vast staat,

dat daarnevens opvallend is een minder-luxueuse uitvoering van het werk; in stede van bijna 700 ruim gedrukte bladzijden op mooi, glanzend papier ligt nu voor ons een in elkaar gedrukt boekwerk van nog geen 400 bladzijden op dun papier. Blijkbaar is zulks een gevolg van de economische depressie, waarin Duitschland sedert enkele jaren verkeert; op die omstandigheid lettende moet men bewondering hebben voor den ondernemingsgeest der uitgevers, en is zulks een reden te meer om, indien men Stammler's werk nog niet bezit, dit alsnog aan te schaffen.

C. J. VAN BRAKEL.

„Menschen, Völker, Zeiten. Eine Kulturgeschichte in Einzeldarstellungen“, herausgegeben von Max Kemmerich, III Machiavelli von Max Kemmerich. Verlag Karl König, Wien und Leipzig, 1925. Preis 4.80 M. 195 p.

Zijn er voor Saint-Simon en Comte reeds sociologen geweest? Dit is een vraag die verschillend antwoord kan worden naarmate het standpunt verschilt waarop men zich principieel stelt. Bewust wijsgeerige werkers kunnen eerst na de methodische grondleggers aangetroffen worden, maar geleerden, wier levenskijk en arbeidsresultaten aan de verlangens der sociologen beantwoorden, zijn er in alle tijdperken der geschiedenis geweest, hetgeen niet te verwonderen is wanneer men bedenkt, dat de sociologische visie de voor onbevooroordeelden het meest voor de hand liggende is. Onder die voorloppers neemt Niccolo Machiavelli onbetwistbaar een eerste plaats in. Toen onze cultuur zich bij het einde der Middeleeuwen van den allesoverheerschenden geest der theologie ging bevrijden, wilden de humanisten ook de staatswetenschap een wereldlijken grondslag geven. Machiavelli zegt dan ook in de inleiding der „Discorsi“ aan zijn vriend Buondelmonte dat hij zich bewust is een geheel nieuwen weg in te slaan. Hij wil namelijk uit de geschiedenis wetmatigheden afleiden en is van oordeel, dat zonder dit aan te nemen, iedere mogelijkheid om uit de geschiedenis te leeren uitgesloten moet worden geacht. Dit willen afleiden uit de ervaring is typisch sociologisch. Hierin is Machiavelli meesterlijk geslaagd hetgeen zijn „Verhandelingen over de eerste decade van Livius“ getuigen, die zich volstrekt niet uitsluitend tot het aanvangstijdperk van het Romeinsche rijk bepalen. In zijn werken vinden we meer werkelijkheidszin en praktische waarde dan in de gezochte abstracte, fictieve beschouwingen van het latere rationalisme met zijn logische deducties. Zoo groot is de werkelijke betekenis van zijn leer, dat zij, die hem theoretisch terwille van hun opvattingen moesten bestrijden, niet konden ontkomen aan de zucht om ter handhaving van hun ideeën, zijn bestreden opvattingen praktisch heimelijk voor hun doel toe te passen. Hoewel de betekenis van het groepsleven voor de staatkunde door hem volstrekt niet ontkend wordt, bewegen zijn studies zich hoofdzakelijk in overeenstemming met de individualistische strooming der Renaissance en de behoeften van zijn tijd op het gebied van taak en wezen van het leiderschap. Dit is het subject dat over het echter volstrekt niet volkomen passief gedachte object der bevolking heerscht.

Kemmerich heeft persoon en werk in het boek scherp geteekend, niet slechts op wetenschappelijk waardeerbare, maar vaak bovendien op kunstzinnige wijze. Treffend is terstond de wijze waarop in den aanvang van het eerste hoofdstuk op het verband tusschen denken en bouwkunst der Middeleeuwen en der Renaissance alsook op hun tegenstelling gewezen wordt. In het eerste tijdvak richt zich de geest, evenals de lijnen der bouwwerken, naar omhoog, in het tweede zijn de bouwwerken van boven begrensd en richt zich ook het leven op het aardsche. Uit de historische milieuschildering laat de schrijver dan de persoon van Machiavelli voortkomen, zoodat we ook de oorzaken leeren begrijpen die zijn historische, militaire en staatkundige werken tot gevolg hadden. Het boek is aardig uitgegeven met een grooten maraboe, dien eigenaardigen vogel met een wijsgeerig voorkomen, op den omslag. Verder bevat het talrijke afbeeldingen van Machiavelli en zijn voornaamste tijdgenooten benevens een facsimile van een brief. J. J. VON SCHMID.